pe care răzemĕndu-se, ei făţăriau iubire şi supunere cătră impĕraţii vechi, pentru a putea cu atît mai uşor să le pustiească provinciele. Aceştia perzĕnd răbdarea îi atacară; atunci ei o rupseră de fugă şi se impräştiară prin Epir, Macedonia, ear cei mai mulţi se aşezară in Elada“ [1]). Acest loc conţine fără indoială o aducere aminte a lui Kekavmenos despre resboiul lui Traian in potriva Dacilor, luată după cît se pare din cărţile lui Dion. Se vede apoi că el, ştiind că Valachii sunt coborîtori ai vechilor Romani, şi găsindu-i in zilele sale impräştieţi in părţile greceşti, a adaos de la dĕnsul lămurirea cea cu neputinţă, cà Dacii fiind atacaţi de Romani fugise tocmai intr'acolo pe unde le venea atacul. Dacă acest loc ar putea sluji la ceva, apoi de sigur că nu spre a da o „strălucită intărire“ teorielor d-lor Tomaschek şi Rösler.

De altmintrelea D-l Tomaschek insuşi, după obiceiul D-sale, nu are mare credinţă in propriele sale gîndiri. După ce a buciumat sus şi tare strălucita sa descoperire cu Bessii şi strălucita confirmare a acestei strălucite descoperiri prin strategul Kekavmenos, el sfîrşeşte zicĕnd: că „poate s'ar putea susţine că Dacii lui Aurelian sunt străbunii Valachilor Istriei şi ai Dunărei, pe cînd Bessii ar fi acei ai Valachilor din Rodope şi Pind,“ ceea ce ne readuce curat la teoria lui Rösler.

IV

BISERICA ROMÎNĂ DE RIT SLAV.

Din cele spuse in capitolul de mai inainte, ar eşi deci că

[1]) „Οὗτοι (οἱ Βλάχοι) γὰρ εἰσίν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι αρτίως οἴκουσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαῤῥοῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ληΐζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥομαίων ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἐλλάδα.“

Romînii s'au putut tot atît de puţin intoarce in Dacia pe cît le ar fi stat prin putinţă a o părăsi. Totuşi dacă se admite că acest popor n'a părăsit nici odată Dacia lui Traian, se ridică o greutate, care trebuie inainte de toate inlăturată. Se ştie că Romînii au imbrăţoşat ritul slav sau bulgar in biserica lor [1]), că limba bulgară sau veche slavonă a fost in timp de veacuri atît in Transilvania cît şi in principate limba oficială şi scrisă a Romînilor. Cum să se lămurească această imprejurare, dacă se admite că Romînii nici odată n'au trecut Dunărea?

Respunsul la această intrebare se află in faptul că Bulgaria se intindea, cel puţin in vremile intăiului imperiu bulgar şi pe rîpa stîngă a fluviului, asupra Moldovei, Valachiei şi Transilvaniei. Se inţelege interesul lui Rösler şi a ucenicilor sĕi de a combate existenţa unei Bulgarii dincoace de Dunăre. Se căutăm deci a stabili pe date positive adevĕrul in această intrebare, una din cele mai insemnate a incurcatului proces pe care 'l desbatem in aceste file.

Bulgarii ocupau la inceput pămĕnturile aşezate in regiunile Niprului Fii lui Cubrat (†660) le părăsiră, şi unul din ei, Asparuch, veni cu o parte din poporul sĕu, şi se aşezâ in Valachia, pe malurile Dunărei. Insă chiar in anul 678 el se sculâ şi de aici şi, trecĕnd fluviul, luâ aşezare pe rîpa dreaptă a acestuia, in mijlocul Slovenilor, care se scoborîse aici incă cu un veac mai inainte. Istoria nu spune dacă Asparuch păstrâ in stăpînirea sa rîpa stîngă a fluviului; dar ea nici nu dă cunoscut pe cineva care să o fi ocupat in locul sĕu. Este prin urmare de crezut că Asparuch rămase stăpînul Valachiei.

Sub domnia lui *Crum* (802?—820) noi vedem pe autorii

---

[1]) Introdus in Bulgaria prin discipulii lui Methodius şi Cyril pe timpul regelui Bogor sau Boris care luă din botez numele de Mihail 855. Vezi: *Louis Léger*, Méthode et Cyrille, Paris, 1869..

bizantini făcĕnd o deosebire intre o Bulgarie de din-coace şi una de dincolo de Istru. Aşa Nicefor Gregoraş aduce că regele bulgar, prinzĕnd o mulţime de familii din Adrianopole, le strĕmută in *Bulgaria de dincolo de Istru* (pentru noi de dincoace) şi le aşeză acolo [1]). Aceste familii isbutiră a scăpa din robie sub domnia urmaşului lui Crum, Mortagon, ceea ce arată că incă sub acesta Valachia tot se ţinea de regatul Bulgar.

In continuatorul Analelor fuldense se găseşte de asemene un loc care pomeneşte despre intinderea stăpînirei Bulgariei la nordul Dunărei. Găsim intr'adevăr aici sub anul 895 raportată următoarea imprejurare: „In acest an incheind Grecii pace cu Avarii care se numesc şi Unguri, se supărară pentru aceasta soţii lor Bulgarii şi făcură o espediţie contra Grecilor, pustiind toată regiunea până aproape de Constantinopole. Cea ce Grecii vroind să resbune, trimit năvile lor in aparenţă contra Avarilor, care 'i transportă *in regatul Bulgarilor de dincolo de Dunăre* unde transportaţi atăcă cu putere pe Bulgari şi ucid un mare numer din ei. Auzind aceasta Bulgarii cei din expediţie (contra Constantinopolei) se intorc in grabă pentru a alunga pe duşmani; dar luându-se la luptă sunt din nou bătuţi“ [2]).

---

[1]) *Nic. Gregoras*, Bonn. p. 391: „Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ. Comp. *Leo Grammaticus*, Bonn. p. 231.

[2]) Muratori, II, p. 575 apud *Katona*, Historia critica primorum Hungariae Ducum, Pestini, 1778, I, p. 164: „Pacem ergo Graeci eodem anno (895) cum Avaris, qui dicuntur Ungari, facientes, quod eorum concives Bulgari in pravum vertentes, hostili expeditione contra eos insurgunt, et omnem regionem illorum usque portam Constantinopolitanam devastando insequntur. Quod ad ulciscendum Graeci astutia sua naves illorum contra Avaros mittunt *ae eos in regnum Bulgarorum ultra Danubium transponunt. Ubi transpositi, manu cum valida gentem Bulgarorum ingressi*, maximam partem caedendo neci tradiderunt. Hoc audientes positi in expeditione Bulgari cum omni festinatione, primum se liberare ab infesto hoste recurrunt consertoque illico praelio, victi sunt.“

Grecii deci pentru a'şi resbuna de incursiunile Bulgarilor se prefac că atacă pe Unguri şi trecănd Dunărea, chip in protiva acestora, ajunşi pe malul nordic, se intorc odată contra Bulgarilor pentru ca prin acest atac al impărăţiei lor la nordul fluviului să 'i silească, a părăsi imperiul bizantin; deci nu numai că impărăţia bulgărească se intindea la nordul Dunării, ci era chiar aice un centru in destul de insemnat pentru ca Grecii atăcăndu'l să silească pe Bulgari a alerga intr'a lui aparare.

Dar Bulgarii aveau sub stăpînirea lor şi Transilvania, cea ce reese din următoarele imprejurări:

Suidas aduce că acelaşi Crum supuse domniei sale pe Avarii, care fuseseră alungaţi din Panonia de către Franci sub Carol cel Mare [1]), ceea ce nu se poate raporta de cît la părţile de lîngă Tisa.

Izbucnind apoi o duşmănie intre Bulgari şi Franci, cea ce presupune o vecinătate intre aceste două popoare, Bulgarii năvălesc in Panonia in mai multe rînduri. Cu toate că Rösler care nu poate tăgădui aceste fapte, el observă că nu ar fi de nevoe a se admite fiinţarea unei Bulgarii lăngă Tisa pentru a se pricepe aceste năvăliri, căci Bulgarii ar fi putut prea bine intra in Panonia prin sud şi „nicăirea nu s'ar intălni măcar o pomenire că Bulgarii să fi fost *vecinii rĕsăriteni* ai Panoniei" [2]). Totuşi in aceleaşi Annales fuldenses, pe care Rösler le cunoaşte şi le citează se spune sub anul 863: „Intre acestea regele, adunănd armata sub Rastizen ducele Slavilor Moravi *cu ajutorul Bulgarilor ce veniau de la răsărit*.... [3]) Acest loc spune tocmai ceea ce Rösler

[1]) *Suidas*, I, p. 1017: „ὅτι τοὺς Ἀβάρεις κατάκρατος ἄρτην ἠφάνισαν οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι. ἠρώτησε δὲ Κρέμ. τοὺς τῶν Ἀβάρων αἰχμαλώτους".

[2]) Rom. Stud. p. 203.

[3]) *Pertz*, Mon. Germ. I. p. 374: „Interea rex collecto exercitu specie quidem quasi Rastizen, Marahensium Sclavorum ducem, cum auxilio *Bulgarorum, ab oriente venientium.*"

nu găseşte in Analele fuldense, *că Bulgarii erau vecinii răsăriteni ai Panoniei*, şi dacă Rösler a putut susţine asemene neadevĕr vĕzut, este numai cît fiind-că interesul tesei ce apăra, şi pe care vroia cu ori-ce preţ să o dovedească, l'a impins pănă şi a lăsa la o parte texte ce nu se potriviau cu dînsa. Oare aceasta este o lucrare vrednică de un istoric? Oare aşa se intemeiază adevărurile in ştiinţă, prin tăcerea cu vroinţă a locurilor ce nu se impacă cu teoriile iubite? Nu este de admis că acest loc din Annales fuldenses să fi fost intr'adevĕr necunoscut lui Rösler; căci mai intăi unui invăţat nu-i este invoit a nu cunoaşte toate izvoarele ce privesc la obiectul cercetărilor sale; apoi el citează anul 823 şi anul 892 din acele anale; ear anul 863, pe care 'l trece sub tăcere, se află numai cît puţine file la mijloc intre ambele celelalte. Ni se pare că o asemenea descoperire in modul lui Rösler, de a trata istoria ne indreptăţeşte a susţinea că el punea mai mult de cît patimă in aşezarea cercetărilor sale, şi acest mai mult se numeşte rea credinţă, cu care ştiinţa nu se poate impăca precum nu se impacă ziua cu noaptea.

Vecinătatea resăriteană a Bulgarilor cu Panonia este arătată şi de Constantin Porphyrogenitul, impĕratul bizantin, care scrise cătră 952 cartea pentru invĕţătura fiului său, care poartă in ediţiile mai nouĕ in latineşte titlul „de administrando imperio". El spune asupra aşezărei Ungurilor că ar fi mărginiţi „*despre răsărit cu Bulgarii* de care 'i desparte fluviul Istru care se mai numeşte şi Danubius; din partea nordului se mărginesc cu Pacinaţii, din partea apusului cu Francii, ear dinspre sud cu Croaţii" [1]). Această

[1]) Pag. 174: „πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμὸς, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρώβατοι."

arătare a lui Porfirogenitul pune intr'un chip invederat pe Bulgari ca locuitori ai Daciei Traiane, de vreme ce Dunărea este dată ca margine despărţitoare a Ungurilor de Bulgari *d'înspre răsărit*, adecă in partea unde curge de la nord spre sud de pe la Peşta pănă la T.-Severinului şi Widin. E drept că această notiţă atît de precisă pare a fi tulburată prin cea ce Porfirogenitul spune ceva mai in jos, anume că Ungurii ar locui in regiunea rîurilor Timeşului, Mureşului, Crişului şi a Tisei, adecă ei inşii ar ocupa Transilvania, in care cu toate acestea cîte-va rînduri mai la vale, Porfirogenitul pare a pune pe Bulgari. Intr'adevăr Ungurii fiind arătaţi de Porfirogenitul că locuind de ambele părţi a le Dunării in cursul acesteia de la nord spre sud (Peşta-Orşova), de vreme ce el arată că ei ocupau Temişiana, Crişiana şi cel puţin o parte din Transilvania, s'ar părea că el face o incurcătură cănd spune cu toate aceste că Dunărea despărţia *spre răsărit* pe Ungaria de Bulgaria. Incurcătura insă dispare dacă băgăm de samă că Dunărea curge tot de la Nord la Sud şi la Turnu Severinului pănă la Widin şi deci fiind că Muntenia, nefiind cucerită de Unguri, rămăsese tot a Bulgarilor, Porfirogenitul putea cu drept cuvînt să spună că Dunărea despărţia *spre răsărit* Ungaria de Bulgaria, inţelegând Muntenia sub această denumire.

Stăpînirea Bulgariei asupra Transilvaniei reiesă insă şi din alt loc al Analelor fuldense, sub anul 892 unde spun că: „Arnulf, regele Germanilor, trimise o solie către Vladimir, regele Bulgarilor, rugându'l a nu mai vinde sare Moravilor," cu care avea resboiŭ [1]).

De unde putea Bulgaria să esporte sare către impĕrăţia Moravilor? de peste Dunăre, din peninsula Balcanului, fără indoială că nu, pentru cuvĕntul cel forte firesc că in această

[1]) *Pertz*, Mon. Germ. I p. 408: „(Arnulfus) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodamur ad renovandam pristinam pacem, cum muneribus mense Septembri transmisit et ne coemptio salis inde Marawanis daretur exposcit."

parte de loc nu se află ocne de sare, afară de acele cu totul neinsemnate ale Bosniei, ast-fel că şi astăzi, Bulgaria Serbia şi cele-lalte ţĕri transdunărene importează sarea din Valachia. Cum era dar cu putinţă nu numai ca Bulgarii să exporteze sare, dar să o transporte in o regiune aşa de indepărtată ca Moravia, dacă acea sare n'ar fi provenit din salinele Transilvaniei? D-l Hunfalvy [1]) admite mai curĕnd că să fi fost această sare de cea marină, culeasă pe ţĕrmurile Mărei Negre şi exportată tocmai in Moravia, lucru ce ne pare peste putinţă cînd numai cît privim pe o hartă nemĕsurata indepărtare a locurilor. Dacă ar fi fost vorba de sare de mare, mai uşor şi-ar fi adus'o Moravii de pe ţĕrmurile Mărei Baltice.

Apoi este cunoscut că salinele Transilvaniei totdea-una au hrănit ţĕrile apusene, cu deosebire Panonia. Aşa pe timpul Romanilor, se ştie că sarea scoasă din ocnele Daciei se cobora pe rîul Mureş in Panonia, şi acelaş drum o vedem apucând şi pe vremile lui Achtum, unul din cei d'intĕi capi unguri ai Transilvaniei, 1007; căci in viaţa sf. Gerhardt se spune despre acest principe: „că el îşi insuşia pe nedrept stăpânirea asupra sărilor regeşti care coborau Mureşul, aşezînd vămi şi păzitori in porturile acelui fluviu şi până in Tisa, şi supuindu-le pe toate la dări“ [2]). Este invederat că această coborîre a sărei pe Mureş se urma incă de mult timp inaintea lui Achtum, de vreme ce Achtum usurpa un drept regesc, care fiinţa de mai inainte. Vedem deci că se apropie data cînd aflăm lucrate salinele din Transilvania, de anul 892 in care se pune de Analele fuldense solia cu cererea ca Bulgarii să nu vĕndă sare Moravilor, şi deci este invederat, că această rugăciune nu putea avea in vedere alte sa-

---

[1]) Ansprüche p. 31. Contra *Pič*, Abstammung, p. 73.

[2]) Reprodusă in *Katona*, Historia critica, I, p. 134: „Et usurpabat (Achtum) sibi potestatem super sales regis descendentes in Morosio, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Tisiam tributarios et custodes, conclusitque omnia sub tributo.“

line de cît acele din Transilvania, care fiind in stăpînirea Bulgarilor, aceştia puteau opri exportul sării din ele.

Cronicele veacului de mijloc nu lipsesc insă de a raporta existenţa mai multor ducate bulgare in Dacia pe vremile năvălirei maghiare. Aşa afară de Anomimus notar [1]) care aminteşte ducatele lui Salanus şi Menumorut mai găsim o asemene pomenire şi in *Thurocz*, unul din izvoarele cele mai vrednice de credinţă in privinţa istoriei poporului unguresc. El spune la domnia lui Stefan cel sfînt regele Ungurilor despre luptele acestuia cu Kean ducele Bulgarilor, următoarele: „după acea a pornit armata sa in protiva lui Kean ducele Bulgarilor şi al Slavilor, care gintă ocupa niştc locuri intărite prin natură pe care duce l'au bătut şi ucis numai cît după grele osteneli şi sudori resboinice, şi luâ de la el nestimată mulţime de comori mai ales in aur scule şi pietre preţioase... Stefan aşezâ acolo, pe un moş al seu cu numele Zoltan, care după acea moşteni acele părţi transilvane; şi de aceea se şi numeşte in limba vulgară Erdely Zoltan“ [2]). Acest Kean este deci inviderat un duce bulgar de dincoace de Dunăre, căci ţara lui este aratată că fiind aşezată in munţi, pentru care este descrisă ca intărită de natură; apoi se spune anume că ea făcea parte din ţara numită mai apoi Erdely, Ardeal. Pe atunci Bulgarii de la Sudul Dunărei susţineau lupte crăncene cu Bizantinii care cucerise pe timpul impăratului Zimisces Bulgaria dunăreană, şi peste puţini ani erau să peardă către Vasile Bulgaroctonul cu desăvârşire neatărnarea lor (1018). Principatul lui Kean, ca şi acele ale lui

---

[1]) Asupra acestui cronicar, a căror spuse sunt bănuite de protivnicii stăruinţii Romînilor, vezi mai jos: Cap. V. „Cronicari şi istorici.“

[2]) *Thurocz* II, cap. 30 „Post haec movit exercitum super Kean ducem Bulgarorum et Sclavorum, quae gens loca, naturali situ munitissima, inhabitabat, unde etiam multis laboribus et bellicis sudoribus praedictum ducem vix tandem devicit et occidit, et ines-

Salanus şi Menumorut, pomenite de Anonimus, care la inceput erau fără indoială vasale puternicilor impăraţi bulgari de peste Dunăre, devenise aproape neatărnate, cănd acest inceput de viaţă liberă fu strivit incă in leagănul seu de cotropirea maghiară. Din averile luate, St. Stefan inzestrâ maĭ multe biserici şi mai ales pe acea din Alba, şi fără indoială că amintirea acestui resboiu se va fi pastrat de preoţi, ca unii ce erau datori să pomenească in biserică atît pe gloriosul donator cît şi strălucitele sale fapte. Spusele lui Thurocz capătă prin această o puternică intărire.

Această stăpînire a Bulgarilor la nordul Dunărei a avut de urmare că mult timp in epoca veacului de mijloc ţĕrile Daciei au purtat numele de Bulgaria. Aşa cronicarul persian Fazel Ullah Raschid, despre care D'Ohsson in Histoire des Mongols arată că a alcătuit scrierea sa după nişte documente oficiale care se aflau in arhivele Khanului Mongolilor, spune la anul 1240 că: „principii Mongolilor, trecură munţii Galiţiei, pentru a intra in ţara Bulgarilor şi Ungurilor; Orda care mergea spre dreapta, după ce a trecut ţara acesta 'i esă inainte Bazaram-bam cu o armată dar e bătut. Cadan şi Buri au mers asupra Saşilor şi 'i au invins in trei bătălii. Bugek din ţara Saşilor trecu peste munţi intrănd la Karaulaghi şi a bătut popoarele ulaghice". Este inviderat că sub numele de ţara Bulgarilor şi a Ungurilor Raschid inţelege Transilvania, căci el o arată ca fiind aşezată indată după munţii Galiţiei şi inaintea ţărei Oltului şi a ţărei Karaulaghilor in care trece apoi năvălirea mongolă. Această arătare a lui Raschid corespunde pe deplin cu faptele, intru cît am vĕzut mai sus că in Transilvania erau mai multe ducate bulgare care fură nimicite tocmai pe timpul lui St.

---

timabilem copiam thesauroum et praecipue in auro et gemmis ac pretiosis lapidibus, accipit... Et locavit (Stefanus) ibi unum proavum suum nomine Zoltan qui postea hereditavit illas partes transsilvanas; et ideo vulgariter dici solet Erdeli Zoltan."

Stefan şi deci se putea uşor intîmpla că numele de ţaraBulgarilor să nu se fi şters incă de pe Transilvania in 1240, căci vom vedea in curînd că amintirea stăpînirei bulgare in această ţară era incă vie in 1231.

In o scrisoare a regelui maghiar Bela IV către papa Gregorie al IX, el îi spune că de cît-va timp ar fi crescut foarte mult poporaţiunea „in terram Zemram circa partes Bulgariae" adecă in ţara Severinului din părţile Bulgariei, pe cînd ţara Severinului care este bine cunoscută după o diplomă din 1247 a aceluiaşi rege, se intinde „usque ad fluvium Oltae" şi nu era deci altă ceva de cît Oltenia de astăzi, care purta pe atunci incă numele de Bulgaria.

Există in Braşov o parte de oraş numită de către Maghiari Bolgárszek adecă scaunul Bulgarilor, de şi tocmai in această parte nu se intîlneşte nici o urmă de popor bulgăresc.

Apoi o mapă catalană din 1375 da Romîniei dunărene numele corupt de Bulgaria, pe cînd pentru Bulgaria propriu zisă păstrează forma cea mai corectă de Bulgaria. Intr'un document de la Mateiu Corvin găsim chiar pe Valachii din ţara Bărsei desemnaţi ca Bulgari [1]).

Pe lăngă aceste dovezi imprumutate de la d-l Hasdeu [2]) mai adăugim incă următoarea: *Chartuicius*, cronicar vechiu unguresc, care trăeşte sub Coloman (1095—1114), spune undeva că pe timpul lui Sf. Stefan s'ar fi aşezat in Ungaria *venind din părţile Bulgariei*, 60 de familii de Peceneghi, naţiune ce este cunoscută a fi locuit in Valachia, şi nici odată in Bulgaria propriu zisă. [3])

---

[1]) „Bulgari in civitate nostra Brassoviensi et *terra Bareza* commorantes temporibus diversum Regum Hungariae praedecessorum nostrorum de ovibus corum nunquam aliquos proventus quinquagesimales solverint." (Columna lui Traian, 1874, p. 127).

[2]) Istoria Critică, Ed. II, p. 11, 12 şi 68. Domnul Hasdeu aduce aceste dovezi, insă pentru un alt scop de cît pentru a dovedi existenţa stăpînirei bulgare la nordul Dunărei.

[3]) *Katona*, Hist. Crit. I. p. 277: „sexaginta viri Bessorum quorum

Amintirea acestei stăpîniri a Bulgarilor in Transilvania şi prin urmare in toată Dacia, se păstrâ indelung timp. Astfel citim in un document din anul 1231: „că moşia Boie, care se mărgineşte cu moşia Sămbăta şi care astăzi se află in insăşi ţara Valachilor, fiind stăpănită din timpuri mai vechi de cît amintirea omenească de către mai marii, bunii şi străbunii lui Trulh, *fusese alipită cătră pămîntul Făgăraşului incă din vremile pe cînd ţara Valachilor era ţară bulgărească* etc. etc.“ [1]) Această amintire care intrecea la 1231 memoria oamenilor, se referea fără indoială la vremile intăiului imperiu bulgăresc, care fusese nimicit in 1018 de cătră Bizantini, cînd atunci incetâ şi domnia Bulgarilor pe malul stîng al Dunărei, care este pomenită in document ca un fapt de mult trecut.

Mai este apoi de luat aminte că dacă admitem că Bulgaria nu se intindea in vremile intăiului regat bulgăresc şi pe rîpa stîngă a Dunării, o nesfărşită intindere de pămĕnt rĕmîne cu totul fără stăpîn; căci cătră sfîrşitul veacului al IX-le (860) Ungurii locuiau incă in Ateluzu, intre Nipru şi Siret, ear impĕrăţia Moravilor nu se intindea din-colo de Tisa. Tot locul mijlociu dintre aceste douĕ rîuri rămînea afară din ori-ce stăpînire. Nu este oare firesc lucru de a admite că regatul bulgar, care luase o intindere aşa de

---

superius mentionem habuimus, cum universu apparatu suo, videlicet auri et argenti copiositate multaque varietate ornamentorum curribus ornatis de *partibus Bulgariae* egressi ad regem venire volentes termini Pannoniorum apropinquaverunt.“ Besii de aice nu sunt poporul din Tracia a d-lui Tomaschek, ci Peceneghii *Picenati, Piceni, Biseni, Bessi.*

1) *Teutsch und Firnhaber*, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Nr. XLIX: „quod terram Boie, terrae Zumbuthel, conterminam et nunc in terra Blachorum existentem, qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte, per maiores, atavos atavosque ipsius Truth possessa et *a temporibus iam quibus ipsa terra Blachorum terra Bulgarorum exstitisse fertur, ad ipsam terram Fugros tenta fuerit*“....

insemnată la sudul Dunării, in cît restringea chiar stăpînirea impărăţiei din Constantinopole, se intindea şi la nordul acestui fluviu in regiuni pe care le stăpînise cînd-va şi care nu erau supuse unui alt domnitor? D-l *Hunfalvy* ne ştiind ce să facă cu Transilvania, susţine că in acel timp ea era „un teritoriu neutru pe care atît Maghiarii cît şi Peceneghii exercitau dreptul de vînătoare, dar de la care Bulgarii erau inlăturaţi şi pe care ei nici nu-l pretindeau.“ [1]).

In sfîrşit, să mai adaogim o dupe urmă dovadă despre existenţa Bulgarilor la Nordul Dunării. Lucru destul de neaşteptat, aceasta este insuşi numele capitalei regatului unguresc, *Peşta*, care este de obărşie bulgăresc. Rösler de şi recunoaşte acest fapt, vrea să-i micşoreze insemnătatea arătînd că „numele de *Peşta* nu ar dovedi alt-ceva, de cît aflarea de popor bulgăresc pe rîpa stîngă a fluviului“ [2]).

Toate aceste temeiuri ne par că dovedesc indestul fiinţarea unei Bulgarii dincoace de Dunăre, in timpul cît a ţinut intăiul imperiu bulgăresc. Istoria bisericei romîne va intări această incheiere.

---

[1]) Ansprüche, p. 33. Pare că d-l Hunfalvy ar fi fost faţă la intemeierea acestor drepturi!

[2]) Rom. Stud. p. 205: „so wäre damit höchstens ein Auftreten von Bulgaren im pannonischen Theile von Ungarn bezeugt—ein bulgarisches Reich daraus zu deduciren grenzt an *Taschenspielerei*. Cu toate aceste aiurea Rösler *neagă aflarea de Bulgari de a stînga Dunării*, susţinĕnd că Slavii din aceste parţi au fost de obărşie *ruteană*, pentru a dovedi *că Romînii n'au putut imprumuta elementul sloven al limbei lor de cît la sudul Dunării* p. 127: „Slawisches konnte die walachische sprache in sich aufnehmen wenn das romänische Volk im norden wie im süden der *Donau* gewohnt hat... Aber es waren doch wesentlich verschiedene Idiome die im norden und im süden erklangen: nördlich wohnten die Ruthenen... im süden verbreiteten sich die bulgarischen Slaven. Hat sich die walachische sprache ihr Scherflein slavisch im nördlichen Lande beigelegt so wird diese die unterscheidenden Züge

Este de netăgăduit că Romînii erau creştini incă de pe timpul stăpînirei romane. Acest fapt este dovedit intr'un chip invederat prin numeroasele denumiri de obărşie latină a unor noţiuni creştine, precum mai intăi inşuşi numele de creştin care vine de la latinescul chrestianus şi nu de la grecescul χριστιανὸς; apoi păgîn—paganus, biserică—basilica, botez—baptiso, Dumnezeu—Dominus Deus, sînt—sanctus (alăturea cu sfănt—sfeti, slavon), înger—angelus (lîngă el: Anghel, nume bărbătesc şi Archangel), templă (parte a bisericii care desparte altariul de public)—templum, altar—altar, cruce—crux şi multe altele [1]). Această mărturisire a limbei este intărită prin o novelă a imparatului Justinian pe care o vom aduce mai la vale.

Totuşi dacă este afară de ori-ce indoială, că Romînii erau creştini inaintea venirei Bulgarilor şi a aşezărei lor in Moesia, este tot atît de positiv că ei imbrăţişară mai tîrziu ritul sloven sau bulgar in biserica lor, unde el ţinu aproape de 800 de ani (864—1640). Legăturile ce au fiinţat intre biserica romînă, atît in Moldova cît şi in Valachia [2]) şi acea a Bulgariei, dovedesc că introducerea acestui rit la Romîni

---

des nördlichen Dialectes tragen; wenn in Süden so wird es die der südlichen Sprache zeigen; nun aber erweist sich das slavische im Romänischen als slowenisch.“ Adecă fiind că la nordul Dunărei au locuit numai Ruteni nu şi Sloveni apoi Romînii n'au putut lua elementul *sloven* al limbei lor de cît la sudul Dunării, căci *Slovenii* nu ar fi locuit nici odată la nordul fluviului. Şi cu toate aceste in locul raportat la inceputul acestei note admite pentru a esplica Peşta să fi locuit Bulgari adecă Sloveni acolo. Oare o asemene schimbare de argumente şi păreri să nu fie şi ea o *Taschenspielerei ?*

[1]) Vezi asupra acestor cuviute un studiu al d-lui *Gh. Chiţu*: Cuvinte creştine in limba romînă, publicat in Columna lui Traian a D-lui *B. P. Hasdeu,* 1882: Iulie, Septembre, Octombre şi Decembre.

[2]) Acea din Transilvania a fost tot-dea-una supusă ierarchiei bisericei din Valachia.

n'a putut să se intémple de cît in timpul celui intăiu imperiu bulgar (680—1018) şi câ Romînii nu l'au putut primi de cît la nordul Dunărei.

Creştinismul a fost introdus la Bulgari prin discipulii lui Metodiu şi Constantin, cunoscut şi sub numele de Ciril, pe timpul regelui Bogor sau Boris (852-888), care luâ prin botez numele de Mihail. Aceşti apostoli ai religiunei creştine in Bulgaria şi in genere la Slavoni, intemeiară in această ţară o biserică naţională, introducĕnd limba bulgară in slujba dumnezeească şi traducĕnd pentru a ajunge asemene ţintă, cărţile sfinte in limba bulgară, care nu este alta de cît vechea slovenă. Această nouă biserică atîrna, prin obărşia sa insăşi, de patriarchatul de Constantinopole; papii insă nu lipsiră de a o atrage cătră ei, pănă ce un sinod, ţinut la Constantinopole la inceputul anului 870, hotări ca Bulgarii se fie supuşi patriarchatului de răsărit [1]).

Bogor, neputĕndu-se mulţămi cu titlul de Kneaz, prinţ, purtat de naintaşii sĕi, luâ acel de Ţar, impĕrat, şi fiind că după ideile timpului, un impĕrat nu era cu putinţă fără un patriarch lîngă dînsul, arhiepiscopul bulgar fu inălţat la acest rang. Intăia sa reşedinţă fu Preslaw; dar ea se schimbâ in curĕnd impreună cu capitala regatului, care fu una după alta: Sofia, Moglena, Voden şi Prespa [2]). După cucerirea Bulgariei dunărene prin impĕratul Zimisces (969—976) regele bulgar Samuel, a cărui putere se mărginea mai ales in Macedonia, alese drept capitală a ţĕrei, oraşul *Ohrida*, aşezat lîngă lacul cu acelaşi nume, care deveni in acelaşi timp reşedinţa patriarchului bulgar.

Cînd regatul bulgar căzu sub mîna puternică a impĕratului de Constantinopole Vasile II, supranumit din pricina acestei cuceriri Bulgaroctonul, in 1018, acest impĕrat păstrâ

---

[2]) *Iiricek*, Geschichte der Bulgaren, p. 157.
[1]) Idem, p. 190.

neatîrnarea bisericei bulgărești, luînd numai cît capului ei titlul de patriarch și ne lăsîndu-i de cît pe acel de arhiepiscop [1]) Acest arhiepiscopat nu intîrzie cu toate acestea a cădea in mînile Grecilor, care'l elenisară cu desăvîrșire. Nu se află de cît doi patriarchi bulgari cu reședința in Ohrida, Filip către anul 1000 și David 1015—1018. Impĕratul Vasile II numește el insuși pe intăiul arhiepiscop grec in acest oraș, *Ioan de Dibra*, 1019 [2]).

Cînd regatul bulgar fu restatornicit prin frații Petru și Asan, ca regat valacho-bulgar, ei aleseră drept capitală *Trnowo* și așezară aici un patriarch neatîrnat de biserica din Constantinopole, [3]) căci patriarchul din Ohrida fiind cu totul grecisat, Bulgarii nu'l mai priviau ca ținêndu-se de nația lor. Istoria mai de apoi a bisericei bulgărești ne mai infățoșînd vre-un interes pentru lucrarea noastră, să cercetăm legăturile in care se găsia această biserică cu acea a Romînilor din Dacia.

Cele d'intăi cunoștinți positive care au ajuns pănă la noi asupra bisericilor din Moldova și din Valachia, *ni le arată ca fiind supuse patriarchiei din Ohrida.* Ast-fel cronicele moldovenești spun că Iuga domnul Moldovei (1375) trimise la patriarchia din Ohrida pentru a cere „blagoslovenie" spre ungerea Mitropolitului Teoctist [4]). Această supremație a archiepiscopului de Ohrida, asupra bisericei moldovenești, ființa incă pe timpul lui Stefan cel mare. Acest domn, scrie chiar in anul suirei sale pe tron, 1457, o scrisoare către archiepiscopul de Ohrida in care îl titluește: „prea fericitul archiepisco al Primei Iustiniane și a tuturor Bulgarilor, Sĕrbilor și țĕrilor Daciei". Il inștiințează despre moartea mitropoli-

[1]) *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 202.
[2]) Idem, p. 211 nota 1. Comp. p. 201.
[3]) Idem p. 226.
[4]) Letopisețele țĕrei Moldovei de *M. Cogălniceanu*, Iași 1852, I p. 102 (Cronica lui Ureche).

tului Visarion şi'l roagă să'i trimită bine-cuvĕntarea spre ungerea unui altuia. Archiepiscopul in respunsul sĕu se numeşte : „Dorotheiu, prin mila lui D-zeu arhiepiscop al Primei Iustiniane, a tuturor Bulgarilor şi a ţĕrilor de mează-noapte.“ El cere ertare că nu poate veni insuşi spre a unge pe mitropolit, trimite domnului bine-cuvĕntarea sa, poftindu'l a sfinţi pe noul titular cu ajutorul episcopilor ţĕrei şi al mitropolitului Ungro-Valachiei, „fratele nostru intru Christos, domnul Macarie, *fiind că şi el se ţine tot de eparchia noastră*“ [1]).

Finţarea acestei autorităţi a archiepiscopului de Ohrida asupra bisericei din Valachia reiesă chiar din un document al patriarchiei de Constantinopole. Astfel către 'anul 1390 patriarchul Antoniu scrie lui Mircea I domnul Valachiei şi 'i zice: „Şi archiepiscopul *vostru* de la Ohrida au consimţit la aceasta şi au dat bine-cuvĕntarea sa; insă noi nu putem nici necunoaşte nici schimba ceea ce inţelepciunea sa a găsit cu cale“ [2]). In sfîrşit Mateiu Vlastari care scriea către 1335 o adunare de legi bizantine, zice că Moldo-Valachia era supusă Ohridienilor [3]).

Patriarhul din Constantinopole era totuşi departe de a recunoaşte in tot dea-una scaunului Ohridei această intindere a jurisdicţiei sale. El cercâ, dupâ cît se vede in mai multe

---

[1]) Publicate pentru prima oară in *Glasnic*, organul literaturei sêrbe, VII p. 177. Reprodus in Magazin istoric pentru Dacia de *Bălcescu* şi *Laurian*, I, p. 277. Data 1456 sub care această corespondenţă este publicată in aceste două colecţiuni este greşită. Intr'adevăr data complectă tipărită este : 6964 luna April 20 indicţionul IV-le. Aceasta este cu neputinţă, căci indictionul al IV-le au inceput tocmai la 1 Septembre 1456 şi s'au sfîrşit la 31 August 1457. Deci luna April n'a putut cădea de cît in 1857. Vezi *Emile Picot*, Chronique de Moldavie par Grégoire Ureche, Paris, 1878, p. 90.

[2]) Acta patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV—MCCCCII Ed. Miklosich et Müller, Wîen, 1860, II, p. 230.

[3]) Vezi Indreptarea legii, Tîrgoviştea, 1652, p. 403 : „asta să scrie in pravila lui Mateiu Vlastari, cum că şi Moldo-Valachia au fost supusă Ohridenilor“, apud *Melchisedek*, Chron. Rom. p. 44.

rînduri, a răpi de la el puterea ce o avea asupra ţĕrilor romîne, şi amintirea uneia din aceste lupte au fost păstrată chiar in arhivele Constantinopolei; căci cu toate că scaunul arhiepiscopal de la Ohrida a fost grecisat, el tot păstrâ faţă cu acel din Constantinopole o oare-care neatîrnare, care trebuia să jignească tendinţele cotropitoare ale patriarchatului [1]).

Cătră sfîrşitul veacului al XIV-lea patriarchul bisericei răsăritene, luînd ştiinţă că biserica moldovenească căzuse in cursele unui inşălător, *Tagara*, care dîndu-se drept patriarch sfinţise un episcop in ţară, trimise mai multe feţe bisericeşti să vadă cum stau lucrurile. Domnul care ocîrmuia in acest timp in Moldova, respinse amestecul lor, cea ce impinse pe patriarch a face pe stăpînul şi a numi din propria lui autoritate drept mitropolit in Moldova pe un oare-care Ieremia. Acesta insă fu alungat cu ruşine. [2]) Patriarchul trimise atunci pe mitropolitul din Mitelene ca să aducă in orînduială biserica moldovenească [3]); după cît se vede nici acesta n'a fost mai norocit şi patriarchul vĕzĕnd că Moldovenii nu vroesc a primi preoţi streini in ţara lor, numi atunci ca locoţiitor, pănă la alegerea canonică a unui mitropolit, pe un membru al clerului moldovan, protopopul Petru [4]). Moldovenii cereau ca patriarchul să recunoască legalitatea alegerei mitropolitului Iosif, care fusese sfinţit de către acel din Galiţia, după

---

[1]) Archiepiscopul Teophylact (1085—1107) scrie patriarchului de Constantinopole: „ce drept îşi insuşeşte patriarchul de Constantinopole de a se amesteca in trebile bulgăreşti, cînd acest popor are biserica sa autocefală şi cînd patriarchul n'au dobîndit nici un privilegiu asupra ei?" Istoria bisericei bulgăreşti de *M. S. Drinov* citat de Episcopul Romanului, *Melchisedek*, in Cronica Romanului, Bucureşti, 1871, I, p. 53.

[2]) Acta patr. Const. II, p. 223.

[3]) Idem, p. 266.

[4]) Idem, p. 241. Compară *Emile Picot et Georges Bengesco*, Alexandre le Bon prince de Moldavie (1401—1433) Vienne 1882. p. 50.

cît se vede din pricina unei vĕduvii la scaunul Ohridei [1]). Ei nu voiră să lese nimica din cererile lor, şi patriarchul trebui, pentru a obţine izbînda atît de mult dorită de el, a incuviinţa ertarea mitropolitului Iosif, pe care 'l afurisise de la inceput, şi'l recunoscu in insuşirea lui, cu condiţie ca şi acesta să se supună supremaţiei patriarchului.

Totuşi aceste legături inchegate cu atîta trudă, nu ţinură mult timp. Imperiul bizantin, ameninţat in toate zilele mai mult de către Turci, căutâ un sprijin in apusul Europei. Ioan Paleologul îl ceru de la papa, care făgădui a stărui pe lîngă curţile apusene, dacă biserica răsăriteană s'ar supune autorităţii sale. Patriarchul consimţi la această cerere şi pofti pe toţi ceilalţi capi ai bisericii răsăritene a lua parte la sinodul de la Florenţa, unde era să fie desbătută această prea insemnată intrebare. Patriarchul de Ohrida, acel de Ipek (Serbia) şi mitropolitul Valachiei nu dădură consimţimĕntul lor. Patriarchul de Constantinopole trimise in Moldova pe un călugăr grec, Damian, care stărui mult pe lîngă domnul ţĕrii pentru a face ca biserica moldovenească să ia parte la sinod. Nu cunoaştem la ce au eşit aceste stăruinţe; dar noi găsim pe acelaş Damian, representînd Moldova ca mitropolit la intrunirea de la Florenţa. Se pare că patriarchul, rezămîndu-se pe autoritatea nou dobîndită asupra Moldovei, trimise pe acest personagiu să represinte ţara la sinod. Adevĕraţii trimişi ai Moldovei potrivină să ajungă la Constantinopole după plecarea impĕratului şi a patriarchului. „N'au aflat solii lui Alexandru Vodă nici pe patriarchul, nici pe impĕratul la Ţarigrad, ci iar se intorceau neisprăvind nimica;

[1]) Altă dată videm din aceaşi causă un mitropolit moldovan sfinţit de Arhiepiscopul de Ipek al Serbiei. (Letop. I. p. 113). După cît se vede această imprejurare face pe *D-l Hunfalvy* (Ansprüche p. 125) să susţină că biserica Romînilor era supusă canoniceşte mitropolitului din Halici. Oare legăturile cu scaunul Ohridei îi erau necunoscute sau le lasă inadins la o parte?

nu le au părut a fi cu cale; ci s'au dus la Ohrida unde, găsind pre episcopul de Ohrida şi dănd solia la dĕnsul, că erau trimişi pentru invĕţătura legei, luat-au de acolo şi preoţi şi cărţi sĕrbeşti de toată orănduiala bisericei" [1]): Ast-fel reintrâ Moldova sub atîrnarea vechii sale suzerane spirituale, şi curĕnd dupâ aceea Turcii, punĕnd mîna pe Constantinopole, patriarchul acestui oraş fu impedecat de la restatornicirea autorităţei sale asupra ţĕrilor romîne, care rămaseră sub atîrnarea canonică a Ohridei pănă la perderea autocefaliei sale, către sfărşitul secolului trecut, 1767. Ast-fel am vĕzut pe Stefan cel Mare cerĕnd de la acest scaun bine-cuvĕntarea mitropolitului sĕu.

Invĕţatul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, explică intr'un alt chip obîrşia supremaţiei spirituale a Ohridei asupra bisericilor romîne de la nordul Dunărei. El zice că mitropolia din Moldova atîrna de la inceputul ei pănă la sinodul de la Florenţa, de patriarchul de la Constantinopole, dar că mitropolitul acestei ţĕri, impreună cu patriarchul rĕsăritului, rostindu-se in acest sinod pentru unirea cu biserica catolică, unire respinsă de cea mai mare parte a bisericei ortodoxe, mitropolitul moldovan nu indrăsni a se mai reintoarce la scaunul sĕu. Archiepiscopul din Efesa trimise atunci in locul sĕu in Moldova un archidiacon, ordonîndu'i a primi sfinţirea de la arhiepiscopul de Ohrida, şi de atunci pănă la inceputul veacului XVII-lea Moldovenii rĕmaseră sub atîrnarea Ohridei [2]). Domnul nu face de cît a

---

[1]) Letopisiţele ţĕrei Moldovei, de *M. Cogălniceanu* I, p. 106. nota.

[2]) Operile principelui *Dimitrie Cantemir*, tipărite de societatea academică romînă, Tom. I, Descriptio Moldaviae, Bucureşti, 1872, p. 144. Această părere este impărtăşită de către d-l *Golubinsky*, profesor la Universitatea din Moscva, in cartea sa: Kratkii ocerc istorii pravoslavnik ţîrkvei Bolgarskoi, Serbscoi, Rumânskoi, ili Moldovlaşskoi, 1871, tradusă in romîneşte de d-l *I. Caracicoveanu*: Privire scurtă asupra istoriei bisericeşti romînă-ortodoxa, Iaşi, 1879.

reproduce in această espunere, conţinutul unei scrisori a patriarchului bizantin, trimisă lui Vasile Lupu (1634—1654), şi pe care el o dă in intregul ei. Este invederat insă că scaunul din Constantinopole, avĕnd interes a atrage din nou biserica moldovenească sub atîrnarea sa, iscodi această fabulă pentru a arăta domnului că, supunĕndu-se patriarchului din Constantinopole, n'ar face de cît a restatornici o veche stare de lucruri care fiinţase in toate timpurile şi care nu fusese turburată de cît in urma sinodului de la Florenţa de cătră pseudo-patriarchul Mitrofan

Că această părere nu este de cît o iscoadă se vede din insuşi actele patriarchatului de Constantinopole, reproduse de noi mai sus, şi care sunt cu mult mai vechi de cît sinodul de la Florenţa.

Să tragem acum urmările ce izvorăsc din aceste fapte.

Dacă admitem că Romînii să fi imbrăţişat creştinismul bulgăresc dincolo de Dunăre, in peninsula balcanică, atunci nu se pot esplica mai multe fapte netăgăduite. Mai intăi eşirea Valachilor transdunăreni presupusă ca incepută pe la 1185 trebui să se prelungească indestul de mult timp, şi chiar Rösler admite că ea urmâ şi deveni mai numeroasă pe vremile năvălirii turceşti (după 1356) [1]. Insă in tot acest timp Romînii din cea parte a Dunării erau supuşi autorităţii religioase a patriarchului de Trnowo. Cum se face atunci că indată ce ei trec Dunărea să'i vedem intorcĕndu-se la vechiul lor patriarch din Ohrida, care perise, pentru a zice ast-fel, pentru naţiunea bulgărească in cufundarea intăiului sĕu stat?

Apoi la Romînii din Macedonia, Tesalia şi Pind, şi in de-

---

[1]) Rom. Stud. p. 116. „Unter den ethnographischen Veraenderungen welche sich im Gefolge derselben (Osmanischen Machtentfaltung) vollzogen, erscheint uns keine bedeutender als der Rückgang des romaenischen Elementes auf der Halbinsel, bewirkt durch Anfsaugung und Auswanderung.“

obşte la toţi Romînii sud-balcanici, slujba religioasă se face in limba greacă şi nu in cea slavonă, precum aceasta avu loc mult timp la Romînii de la nordul Dunării.

Această deosebire in limba predicărei este tot atît de puţin de inţeles dacă admitem că Romînii să fi revenit in Dacia din părţile centrale ale Hemului, de unde vroeşte să-i readucă d-l Tomaschek, şi aceasta, ori-care ar fi esplicarea ce s'ar da presenţei limbei greceşti in biserica macedonică a Romînilor: sau că admitem că ei de la inceput să fi săvĕrşit slujba religioasă in această limbă, sau că să ne inchipuim că patriarchia din Ohrida grecizîndu-se, inlăturâ incetul cu incetul limba bulgărească de mai inainte şi o inlocui cu cea grecească.

Dacă deci Romînii au trecut Dunărea inainte de data insemnată de Rösler venind din jos de Balcani, ei ar trebui să slujească sau să fi slujit cînd-va şi dincoace de Dunăre in limba grecească.

Această deosebire in limba liturghiei esplică şi acea care se află intre caracterele cu care sunt scrise ambele dialecte romîne. Acel din Macedonia intrebuinţează alfabetul grecesc, pe cînd acel din Dacia se slujia până in vremile din urmă cu literile cirilice, pe care le-au părăsit apoi pentru a introduce caracterele latine. Tot din această inrîurire trebue dedusă aflarea unui numĕr mult mai mare de cuvinte slavone in dialectul daco-romîn de cît in acel al Macedoniei, care este din potrivă plin de cuvinte greceşti.

Până acum insă supunerea bisericei romîne către patriarchia din Ohrida, păstrîndu-se ritul bulgar la nordul Dunărei, pare a remîne o ghîcitoare nedescurcată. Pentru a o esplica va trebui să ne urcăm mai sus, până la o novelă a impĕratului Justinian.

Patriarchatul din Ohrida, sub forma sa bulgară, avu un traiu prea scurt, pentru a se admite că in timpul fiinţărei sale să fi putut introduce creştinismul slavon pe rîpa stîngă

a Dunărei, cu atît mai mult că intemeierea scaunului acestei patriarchii in Ohrida cade in vremile impĕratului Zimisces, care supuse prin arme Bulgaria dunăreană, in cît era chiar impedecată de aşi intinde autoritatea pe malul nordic al fluviului, intru cît ţara mijlocie dintre Balcani şi Dunăre căzuse sub stăpînire duşmană.

Patriarchia din Ohrida a purtat insă in tot-d'auna titlul de patriarchie sau archiepiscopie a *Primei Justiniane*. Aşa Archiepiscopul din Ohrida care ia parte in 1256 la sinodul din Constantinopole, se intitulează: „smeritul monach Ioan şi cu mila lui Dumnezeu archiepiscop al *Primei Justiniane* şi a toată Bulgaria.“ [1]).

In decursul secolului al XV-lea acest archiepiscop portă titlul de: archiepiscop al Primei Justiniane, al tuturor Bulgarilor şi al ţĕrilor de mează-noapte“ [2]). El păstrează acest titlu şi in decursul secolului al XVI-lea: „Prin mila lui Dumnezeu archiepiscop al Primei Justiniane şi patriarch al Bulgariei, Sĕrbiei, Macedoniei, Albaniei, Bosniei şi Ungro-Valachiei“ [3]). Patriarchul din Constantinopole cînd se indreaptă către acel din Ohrida îl numeşte: „prea fericitul archiepiscop al Primei Justiniane, Ohrida şi a toată Bulgaria.“

Archiepiscopul Primei Justiniane este pomenit pentru intăiaşi dată in novela a XI-a a impĕratului Justinian din anul 535, indreptată către capul bisericei din acel oraş, a căruia aşezare era uude-va pe malurile Dunărei. Impĕratul prin această lege, orăndueşte căderile ei şi arată regiunile asupra cărora era să se intindă jurisdicţia acestei episcopii. Intre altele el zice: „Fiind că acuma, cu ajutorul lui Dumnezeu, ast-fel s'a mărit republica noastră, in cît ambele maluri ale Dunărei să fie pline de cetăţile noastre şi atît Vimina-

---

1) *Golubinsky* citat de *Melchisedec*, Chronica Romanului, p. 54.
2) Vezi mai sus p. 84.
3) *Melchisedek*, ibid. p. 55.

ciul cît şi Recidua şi Literata care sunt peste Dunăre, să fie earăşi supuse autorităţei noastre, am găsit de cuviinţă etc.“ Acest loc arată că jurisdicţia archiepiscopului Primei Justiniane se intindea şi pe rîpa stîngă a Dunărei şi că deci se aflau creştini şi in aceste părţi [1]).

Bulgarii aşezîndu-se in Moesia, puseră mîna pe archiepiscopatul Primei Justiniane şi făcură din el un scaun bulgăresc, care păstrâ vechiul sĕu titlu sub noua sa stăpînire. Am arătat mai sus, că patriarchatul din Ohrida nu fiinţâ in forma sa bulgară de cît foarte puţin timp (20 sau 30 de ani) şi că in acest restimp era chiar impedecat de a intinde autoritatea sa pe rîpa stîngă a Dunărei. Pentru a esplica supunerea bisericei Romînilor sub scaunul episcopal din Ohrida, trebue admis că această archiepiscopie n'a făcut de cît *a moşteni drepturile cele vechi pe care archiepiscopia primei Justiniane le avea pe rîpa stîngă a Dunărei*, drepturi care se intinseră tot mai mult, cu propăşirea puterei bulgăreşti asupra ţĕrilor aşezate la nordul fluviului. Cînd Bulgarii cuprinseră Moesia şi aşezară aci un patriarch bulgar in vechiul scaun al Primei Justiniane, ei introduseră creştinismul

---

[1]) *Nov. XI*: „Imp. Justinianus A. Castelliano viro beatissimo, Arhiepiscopo primae Justinianae: „cupientes ut primae Justinianae patriae nostrae pro tempora sacrosanctus antistes, non solum metropolitanus sed etiam arhiepiscopus fiat et caeterae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia quam Dacia ripensis nec non Mysia secunda, Dardania et Praevalitana provincia et secunda Macedonia et pars secundae etiam Pannoniae, quae in Bacensi est civitate.—Quum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentetur, et tam Viminacium quam Recidua et Literata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni subiectae sint, necesarium duximus etc.“ In timpul dominaţiunei romane şi acelei a Gepizilor, Dacia avea episcopi. Vezi scrisoarea papei Eugeniu către Tutund chaganul Avarilor in care îl invită a restatornici acele episcopii. Epist. Eugenii papae ad Tutundum Avarorum Chaganum a. 826 in *Thierry*, Attila, Paris 1855. II p. 204.

bulgar in toate regiunile supuse eparchiei sale precum şi in acele ce le supuseră in urmă autorităţii lor, deci şi asupra ţĕrilor romîne de la nordul Dunărei. Acest archiepiscopat schimbâ apoi de mai multe ori reşedinţa sa, păstrînd insă pretutindeni autoritatea sa spirituală asupra ţĕrilor puse sub jurisdicţia sa. El se opri in sfîrşit la Ohrida, unde perdu in curĕnd caracterul sĕu bulgăresc şi o parte din neatîrnarea sa. Ţĕrile romîne, care fusese supuse in timp de veacuri autorităţei sale, nu incetară cu toate acestea a 'i o recunoaşte chiar şi acum, cînd era decăzut din vechea sa strălucire.

In timpul reintemeierii puterii bulgăreşti la sudul Dunărei sub forma ei valacho-bulgară, ţĕrile romîne de la nordul fluviului erau căzute acuma sub alte stăpîniri, ast-fel că de astă dată statul bulgăresc s'a oprit la Dunăre. Ungurii cucerise acum Transilvania, in timp ce Moldova şi Valachia sufereau stăpînirea Cumanilor. Eată pentru ce găsim că autoritatea patriarchului de Trnowo nu trece fluviul [1]) şi popoarele care locuiau pe rîpa stîngă, de şi supuse politiceşte la nişte puteri streine, erau libere in privirea religioasă şi puteau să'şi urmeze legăturile lor cu capul bisericei lor, care reşedea tot la Ohrida.

Romînii deci n'au putut să revină din Moesia, fiind că ei nu s'au aflat nici odată acolo. Pentru a inţelege rolul lor

---

[1]) D. *Hunfalvy* (Ansprüche p. 28) admite fiinţarea unei Bulgarii dincoace de Dunăre in vremea intăiului stat bulgăresc; o neagă insă pentru timpul următor. Pentru a *scăpa* insă Transilvania, el restrînge această stăpînire a Bulgarilor pe rîpa stîngă a Dunărei la părţile care invecinează gurile sale. Noi credem că d-sa are dreptate in ceea-ce priveşte timpul cînd a fiinţat această stăpînire; căci dacă statul valacho-bulgar ar fi avut supremaţie pe malul stîng al Dunărei, ar trebui să găsim pe Romîni supuşi patriarchului de Trnowo, cea-ce nu se vede. Cit despre restrîngerea locală a acestei stăpîniri, am vĕzut mai sus că ea se intindea tocmai asupra Transilvaniei şi prin părţile Tisei, unde insuşi Rösler nu poate tăgădui a recunoaşte cel puţin fiinţarea poporului bulgar. (Rom. Stud. p. 205).

dincolo de Dunăre in vremile statului Valacho-bulgar, nu este de nevoe a inchipui ca ei să fi fost foarte numeroşi in „Moesia“ şi apoi a esplica mai tîrziu dispărerea lor din această ţară, punĕndu-i să treacă Dunărea. Cei d'intĕi capi ai rĕscoalei erau valachi; cele d'intĕi lupte pentru rĕsturnare avură drept teatru muntele Haemus, patria Valachilor; elementul bulgar, care era singurul mai cultivat, sfîrşi prin a predomni şi statul valacho-bulgar se schimbâ pe nesimţite in un stat curat bulgăresc.

Cît despre ritul bulgar care se intîlneşte la Romînii de la nordul Dunărei, el a fost introdus aici in vremurile intĕiului stat bulgar, care 'şi intindea stăpînirea lui pănă in Panonia. Nu este de nevoe a face pe Romîni să primească acest rit la sudul Dunărei şi chiar legăturile bisericilor moldoveneşti şi munteneşti cu scaunul arhiepiscopal din Ohrida, arată că Romînii n'au putut primi creştinismul bulgar de cît la nordul Dunărei, in ţĕrile pe care ei le ocupă şi astăzi. Căci dacă Romînii ar fi venit din Moesia după veacul al XII-lea, ar trebui să asculte de patriarchul de Trnowo; dacă s'au reintors de mai jos din sudul Balcanilor după 1018, ei ar trebui să slujească in biserica lor in limba grecească ca şi acei din Macedonia. A se admite insă că Romînii să fi revenit mai inainte de secolul al X-lea in Dacia, nu este de loc nimerit, intru cît violenţa năvălirei, care se presupune că 'i ar fi putut alunga din Dacia, stăruia incă in toată furia ei.

V

CRONICARI ŞI ISTORICI.

Se mai intimpină impotriva aflărei Romînilor in Dacia Traiană, tăcerea absolută pe care ar păzi-o asupra acestui fapt toate izvoarele veacului de mijloc.

Chiar cînd această tăcere ar fi intr'adevĕr, incă ea nu ar